

**Г. Л. ШВЕДОВА. ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОТИДІЮ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ:
ПОЛІТИКО-КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Розглянуто окремі проблеми протидії корупції в Україні, досліджено різні політико-кримінологічні аспекти антикорупційної діяльності на сучасному етапі розвитку держави.

Ключові слова: корупція, протидія корупції, антикорупційна діяльність, політична кримінологія.

Рассматриваются отдельные проблемы противодействия коррупции в Украине, исследуются различные политико-криминалогические аспекты антикоррупционной деятельности на современном этапе развития государства.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, антикоррупционная деятельность, политическая криминология.

In this article the author considers some problems of the corruption's interaction in Ukraine and researches the different political and criminological aspects of the anti-corrupt activity at this stage of state's development.

Key words: corruption, the corruption's interaction, the anti-corrupt activity, political criminology.

Як свідчить досвід історії, Україні дісталась у спадщину тотально корумпована влада, адже ще з часів Київської Русі вона трималась на зловживаннях і хабарах, а Російська імперія взагалі вважалась найкорумпованішою державою світу, та й після подій 1917 р., незважаючи на обіцянки покінчити з хабарництвом і досягнення певних успіхів в цьому напрямку, все більше створювалися умови для відродження корупції, яка стала невід'ємною ознакою радянської влади, коли євроазійська схильність влади до корупції залишилась незмінною.

На сьогодні політичний процес в Україні, на думку окремих фахівців, за своєю характеристикою є ближчим до країн третього світу, ніж до західноєвропейських країн. Для такого процесу характерними ознаками є корумпованість, неефективність державної влади і малопомітними є ознаки демократії і свободи особистості, які б забезпечили політичну і соціальну стабільність в державі. Оцінка історичних подій в Україні за останні десятиріччя дає підстави стверджувати окремим вченим, що якщо під час розпаду СРСР корупція тільки набирала силу, то в нових державах, в тому числі і в Україні? вона стала нормою життя, просякла всі сфери суспільних відносин. В країнах СНД економічно могутня корупція захопила владу і використовує її у своїх цілях, експорт корупції через корупційні капітали з цих країн до менш корумпованих країн все набирає обертів¹.

У наукових працях зустрічаються різні підходи до оцінки зв'язку політики і корупції, але нерозривність влади і корупції констатується більшістю аналітиків².

Висвітленню різних проблем протидії корупції присвячено наукові роботи таких вітчизняних вчених, як Л.І. Аркуша, Д.Г. Заброна, М.І. Камлик, О.М. Костенко, В.С. Лукомський, М.І. Мельник, Є.В. Невмержицький, С.С.Рогульський, А.О. Сафоненко, С.А. Шалгунова. Разом з тим в українській науковій літературі недостатньо досліджується саме політико-кримінологічний аспект корупції та корупційної злочинності. Здебільшого увага приділяється чи кримінально-правовому³, чи суто політологічному аспекту⁴. І навіть якщо в назві роботи йдеться про

кримінологічний аспект, у змісті досліджується практично кримінально-правова складова, суттєво обмежуючи при цьому предмет дослідження. Актуальність цього питання обумовлюється передусім тим, що в умовах зміни політичного ладу держави, коли посада вважається «тимчасовою» і треба її використати на повну потужність для особистого збагачення, корупційні злочини є поширеним явищем.

В літературі підкреслюється, що ефективність протидії корупції передусім залежить від її правильного розуміння⁵. Визначення корупції, як посягання на публічну владу і використання її в приватних інтересах, дає підстави сучасним кримінологам розглядати корупцію як проблему політичної кримінології⁶. Така характеристика корупції визначає необхідність проведення кримінологічних досліджень політичних аспектів корупції з огляду відсутності належної уваги аналізу політики, як фактору соціальної організації, в наукових працях з цих питань. Із формулювання визначення політичної кримінології, запропонованого професором Костенко О.М., слідує, що питання політичних аспектів породження корупції і політичних засобів протидії їй можна включити до її предмету.

З огляду бачення основної причини корупції у недостатності розвитку політичної культури в українському суспільстві та виходячи із культурно-правової концепції забезпечення соціального порядку, основним у протидії корупції, за думкою професора О.М. Костенка, є створення умов для підвищення політичної культури в суспільстві і втілення в життя формули «культура + закон» або «культура + відповідальність»⁷. При цьому підвищення політичної культури, як елемента соціальної культури, має відбуватись не лише відносно представників влади, а і громадян, корупційна активність яких, як зазначено в літературі, завжди є наслідком поширення корупції.

Рівень політичної культури в сучасному українському суспільстві оцінюється як кризовий, тому корупція в Україні визначається як корупція кризового типу, коли засоби правомірного використання влади в приватних інтересах суттєво обмежені, та у громадян для використання послуг влади залишається лише вда-тись до корупції.

З огляду висловленого в літературі зауваження, що кожен історично-національний тип корупції є похідним від явищ політики, економіки, культури та розвитку держави, стає цілком зрозумілим така властивість корупції в Україні⁸.

Згідно з культурологічною концепцією протидії корупції реалізація формули «культура + відповідальність» має здійснюватись через відповідні культуризуючі чинники: конкуренція, просвітництво, релігія тощо. Тому таку складову зазначеної формули, як закон або відповідальність, як вважається, можна привести у дію за допомогою засобів кримінальної юстиції, належне застосування яких може мати місце лише у випадку наявності відповідного рівня соціальної культури громадян, що їх застосовують⁹.

Отже, лише реалізація формули у єдності її елементів може призвести до позитивних зрушень у напрямку протидії корупції. При цьому заслуговує уваги питання ролі антикорупційного закону в цьому процесі.

Тут слід зазначити, що розвиток теоретичних і практичних засад антикорупційної діяльності у системі протидії корупції в Україні розпочався з 1993 р. з прийняттям ряду антикорупційних законів та концепцій.

Аналізуючи норми сучасного законодавства, слід підкреслити, що в ньому недостатньо реалізовано інститут політичної відповідальності за корупційні дії політичних діячів, що певним чином знижує ефективність антикорупційної діяльності в цілому¹⁰.

Цілком зрозуміло, що корупція виступає руйнівним чинником у функціону-

ванні інститутів державної влади, таким, що посилює деградаційні процеси в країні. Для їх зупинення необхідно передусім стабілізувати політичну ситуацію. Одним із шляхів стабілізації слід обрати формування громадської думки у відповідному напрямку. Ефективним важелем тут виступатиме виховання належного рівня соціальної культури людей, які і будуть формувати необхідну громадську думку, що забезпечить політичну стабільність держави.

Окремі дослідники стверджують, що культурна ідентичність виростає поступово як результат демократії¹¹. Звідси побудову демократії в країні можна вважати однією з важливих умов формування належного рівня культури громадян. З часів здобуття незалежності перехід до нової політичної системи в Україні не був підкріплений необхідною правовою культурою, тому Україна стрімко увійшла, за даними міжнародних організацій, до числа найбільш корумпованих країн світу. Отже, рівень політичної культури громадян має безпосередній вплив на рівень поширеності корупції в державі.

Зараз українське суспільство потребує системної модернізації, адже в умовах сучасного оновлення суспільства політичні реформи не підкріплюються економічними, а процес демократизації зводиться до свободи говорити. Цьому може сприяти залучення до громадського життя політичних партій, громадських організацій.

У соціально-політичному розумінні корупція давно сприймається як критерій зрілості, активності громадянського суспільства. Громадський контроль може здійснюватись через парламенти, органи самоуправління, ЗМІ, громадські організації, за допомогою яких підвищується контроль за діяльністю державних управлінських структур, підвищується авторитет довіри по відношенню до уряду, парламенту.

Вважається, що недержавний сектор має більший потенціал у розв'язанні протистояння корупції, з огляду охоплення ним більш широкого кола правовідносин, ніж державний сектор.

Тут повинна бути координація державних і недержавних сил у протидії корупції, де особливо роль мають відігравати антикорупційні програми.

Також тут треба згадати про ЗМІ, які є одним із стратегічних чинників у протидії корупції, їх навіть ототожнюють із «четвертою» владою в державі, надаючи цьому інституту важливе значення у здійсненні політичних процесів в державі.

Інформаційні інститути впливають на політичну свідомість і політичну діяльність через ЗМІ, систему освіти, через що програмується майбутня політична поведінка громадян. В разі втрати контролю суспільства над ЗМІ корумповані групи можуть захопити ЗМІ і використати їх для формування потрібної їм громадської думки. В цьому разі ЗМІ можуть стати чинником, сприяючим поширенню корупції у суспільстві.

Маніпулювання громадською думкою на угоду певним клановим інтересам можна вважати проявом корупції. Сприяє цьому процесу існуюче спрямування шляхів партійного будівництва, що не відповідає потребам розвитку України. Ознаки такого будівництва визначено в літературі. До них, зокрема, відносять «містечковий» світогляд партій, порушення формування класичної партійної схеми: інтереси населення – партія як виразник цих інтересів – участь у владі або опозиції, абстрактні партійні ідеології¹².

Поряд з цим існують й інші ефективні важелі у процесі протидії корупції та корупційної злочинності. Зокрема, висловлюється думка, що рівень корупції можна зменшити лише тоді, коли вона стане ризикованим і низькоприбутковим заняттям. Досягти цього можна завдяки механізму перевірки доходів і видатків чинов-

ників через декларування доходів, що нещодавно знайшло своє нормативне закріплення і в новому антикорупційному законі.

Окрім цього втілення в життя критеріїв чесності у сфері державної служби дасть можливість підвищити соціальну культуру посадовців, що має стати першочерговим завданням у напрямку протидії корупції та корупційної злочинності поряд із застосуванням репресивних заходів впливу у цій сфері. При розробці Кодексу поведінки держслужбовців, про необхідність створення якого неодноразового зазначалось в багатьох літературних джерелах, необхідно враховувати зарубіжний досвід, і створити умови ефективної дії його норм, а не залишити черговим декларативним приписом на папері. Чітке визначення посадових обов'язків державних службовців і детальне розмежування належного і неналежного в поведінці чиновників має закріпитись у вищезгаданих кодексах, що дасть позитивний ефект.

На думку С.Л. Сибірякова, в кодексах має бути закладено такі принципи, при реалізації яких скоєння корупційних правопорушень вважалося б економічно не вигідною справою і тягло за собою величезні матеріальні збитки та відповідні дисциплінарні стягнення, зокрема, звільнення з посади з позбавленням права працювати в сфері державної служби взагалі¹³. Такі норми були взяті за основу українським законодавцем, що знайшло своє закріплення в новому антикорупційному законі, зокрема, в частині встановлення високих штрафних санкцій з позбавленням права бути обраним на ту чи іншу посаду в органи державної влади¹⁴. Така практика має позитивно відбитися на результатах антикорупційної діяльності, що повинні відобразити відповідні показники найближчим часом.

Формуючи умови для створення належного рівня соціальної і правової культури в суспільстві, слід закладати ці основи з вихованням нового покоління, відслідковуючи тенденції його розвитку. Це може відбуватися шляхом моніторингу і реєстрації всіх форм девіантної спрямованості молоді, зокрема, через включення цієї норми до системи державної статистики, для розробки своєчасного і оптимального прогнозу, що в свій час було запропоновано російським кримінологом Сибіряковим С.Л.¹⁵. Отже, такий крок дасть можливість розробити відповідний план дій, спрямованих на ефективне запобігання корупції, тобто усунення корупційних проявів, не давши їм укорінитися в ментальності сучасних українців. Цей напрямок можна віднести на спеціальний рівень запобігання корупції.

Визнано, що значну роль у поширенні корупції відіграють політичні причини. Сюди відносять і залишки тоталітаризму нарівні суспільної психології, зрощування політичних еліт з криміналом, відсутність кадрів для вирішення нових політичних завдань. Також до політичних причин відносять існуюче політичне забезпечення корупції («політичний дах»). Поряд з цим залежність закладених принципів в основу діяльності державних службовців від політики правлячої еліти, як одна із причин корупції, що виділяється в літературі, створює додаткові умови для розуміння корупції як політичної проблеми¹⁶.

Слабкість політичної волі держави у боротьбі з корупцією, закритість дій держави, на думку багатьох фахівців, стало живильним ґрунтом корупції¹⁷. Неefективне державне управління в Україні робить держапарат вразливим для корупції. Окрім цього знаходження правоохоронних органів під адміністративним контролем високопосадовців заважає притягненню «корумпованої управлінської еліти» до кримінальної відповідальності і об'єктивному розслідуванню відповідних кримінальних справ.

І тут ще раз слід звернути увагу на той факт, що лише заходами кримінально-правової репресії вирішити проблеми протидії корупції буде проблематичним. За таких умов вважається, що ефективним тут буде створення правового поля для

реалізації конкретних інтересів, зокрема, через закони економічної конкуренції та інші¹⁸.

Вважається, що однією із найбільш корумпованих сфер є сфера виборчих компаній, де джерела їх фінансування залишаються невідомими для громадськості, а відповідно без службових зловживань тут не обійтись з огляду на невисокий рівень зарплат кандидатів та необхідності здійснювати ними грошові вливання у рекламні виборчі компанії, допомогу виборцям. Тут викликає сумніви законність прибутків таких кандидатів або сумлінне виконання ними своїх обов'язків на майбутній виборній посаді з огляду можливого лобювання окремих приватних інтересів як «подяки» за спонсорську допомогу на виборах власнику такої допомоги.

Виділення в окремих літературних джерелах «електоральної корупції» в окремий вид створює додаткові підстави для того, щоб корупція стала предметом розгляду науки політичної кримінології в умовах, коли вона стає засобом нецивілізованої політичної боротьби і державна влада перетворюється на «товар», який можуть придбати лише заможні особи¹⁹.

Таким чином, з урахуванням вищезазначеного, можна зробити наступні висновки: по-перше, ефективність протидії корупції передусім залежить від її правильного розуміння. Визначення корупції, як посягання на публічну владу і використання її в приватних інтересах, дає підстави розглядати корупцію як проблему політичної кримінології. Тому дослідження політико-кримінологічних аспектів корупції стає вкрай актуальним останнім часом в Україні. По-друге, основною причиною корупції (в політичному аспекті) вважається недостатній розвиток політичної культури, тому її підвищення виступає радикальним засобом в антикорупційній діяльності. По-третє, збитки від корупції в нашому суспільстві є колосальними, як в матеріальному, так і в духовному вимірах, адже зараз в суспільній свідомості корупція сприймається як етично прийнятна форма поведінки, що свідчить про кризовий рівень політичної культури в суспільстві. По-четверте, реалізація формули «культура + відповідальність» в процесі протидії корупції за допомогою засобів кримінальної юстиції буде мати позитивний ефект лише у випадку існування належного рівня соціальної культури громадян, що їх застосовують. По-п'яте, аналізуючи норми сучасного законодавства, слід зазначити, що в ньому недостатньо реалізовано інститут політичної відповідальності за корупційні дії політичних діячів, що певним чином знижує ефективність протидії корупційній злочинності.

І насамкінець слід зазначити, що без політико-ідеологічних концепцій подолати корупцію буде вкрай важко, тому необхідним є шлях протидії корупції в напрямку зламу суспільної свідомості, встановлення персональної громадянської відповідальності усіх рівнів службовців, що ще раз засвідчує про прогресивність культурологічної концепції протидії корупції на сучасному етапі розвитку держави.

1. *Корупція в Україні – не політика*. Монографія / Журавський В.С., Михальченко М.І., Михальченко О.М. – К.: Фенікс, 2007. – С. 22, 34-38, 55, 58. 2. Там само. – С. 34; *Костенко О.М.* Культура і закон у протидії злу: Монографія. – К.: Атіка, 2008. – С. 211. 3. *Лукомський В.С.* Кримінальна відповідальність за дачу хабара та посередництво в хабарництві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1996. – 28 с.; *Акрам Трад Аль-Фаиз*. Ответственность за взяточничество по уголовному законодательству Иордании и Украины (сравнительно-правовое исследование): Дис. ... канд. юрид. наук. – Одесса, 2002. – 192 с. 4. *Невмерзицький С.В.* Корупція як соціально-політичне явище: особливості проявів і механізми подолання в сучасній Україні: Дис. ... канд. політ. наук. – К., 1999. – 19 с.; *Сафоненко А.О.* Антикорупційна політика в умовах трансформації українського суспільства: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2004. – 186 с. 5. *Мельник М.І.*

Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): Монографія. – К., 2004. – С. 110; *Костенко О.М.* Цит. праця. – С. 211. **6.** Костенко О.М. Цит. праця. – С. 211. **7.** Там само. – С. 212, 214. **8.** *Корупція* в Україні – не політика: Монографія / Журавський В.С., Михальченко М.І., Михальченко О.М. – С. 63. **9.** *Костенко О.М.* Цит. праця. – С. 213-214. **10.** *Мельник М.І.* Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): Монографія. – К., 2004. – С. 70. **11.** *Корупція* в Україні – не політика. Монографія / Журавський В.С., Михальченко М.І., Михальченко О.М. – С. 18, 162. **12.** Там само. – С. 27, 142-143. **13.** *Сибиряков С.Л.* Антикоррупционные основы системы воспитания молодёжи в процессе формирования гражданского общества в России // Российский криминологический взгляд. – 2008. – № 4. – С. 208. **14.** *Про засади запобігання і протидії корупції в Україні.* Закон України від 07 квітня 2011 року № 7487. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39289. **15.** *Сибиряков С.Л.* Антикоррупционные основы системы воспитания молодёжи в процессе формирования гражданского общества в России // Российский криминологический взгляд. – 2008. – №4. – С. 209. **16.** *Причины* корупции [Електронний ресурс] / Официальный сайт Википедия – свободная энциклопедия. – Режим доступу: ru.wikipedia.org. **17.** *Горшенков Г.Н.* Противодействие коррупции: антикриминальный радикализм или его мифологизация? // Российский криминологический взгляд. – 2009. – № 4. – С. 286. **18.** *Корупція* в Україні – не політика. Монографія. – С. 138. **19.** Там само. – С. 195.